

Czeizel Endre

A zeneszerzői génuszság gyökerei

Erkel Ferenc családfaelemzésének tükrében

Az ősök. Távoli őseink – a királyi dinasztiáktól eltekintve – általában a múlt ködébe vesznek, ezért is hasonlította ezt Thomas Mann a sötét kúthoz. Ugyan a családi legendáriumból sok minden megtudható, de ezek tudományos igényű elemzések forrásai nem lehetnek.

Erkl Vilmos 1737-ben született Pozsonyban, római katolikusként, és a Notre-Dame-zárda zenemestereként ismert. (A családi nevet a német Erkelin-ärke szóból eredeztetik, ami puttonyt jelent.) Erkl Vilmos 1752-ben vette feleségül Anna Regina Handlt, aki Fülöp Handl építómester lánya volt. Három fiuk ismert, János György 17 éves korában meghalt, Mátyás leszármazottait sok generáción keresztül nyomon lehetett követni. Minket azonban az elsőszülött József érdekel, aki 1757-ben született, mivel ő Erkel Ferenc apai nagyapja.

Erkl Józsefet zenemester édesapja kora gyermekkorától muzsikusnak nevelte. Feleségül előzvegyült Eng Zsófiát vette és hat gyermekük született. Második, korán elhunyt fiuk halotti anyakönyvében az apa már Erkelként szerepel, tehát valószínűleg ő magyarosította családnévüket, ami feltehetően magyarságának vállalását is jelentette. Hiszen az elsőszülött, ifjabb József iskolai felvételekor a származás rovatában „ex lingua hungar nativa ei est” (magyar nyelvű és születésű) bejegyzés található.

Erkel József

Idősebb Erkel József 1807 novemberében családjával Pozsonyból az akkor tízezer lakosú Gyulára költözött, ahol gróf Wenkheim Ferenc kastélyának lett „gondviselője és házi muzsikása”. Az arisztokrata Wenkheim család sem akart elmaradni Esterházy herceg famíliájától, akiknek Joseph Haydn volt a házimuzsikusa. Wenckheim Ferenc Pozsonyban született, és ugyan elkerült szülővárosából, de később gyakorta meglátogatta itt élő menyasszonyát. Ilyenkor a családi ünnepeket muzsikálással is egybekötötték, és ezeken idősebb Erkel József vállalta a főszerepet. Innen adódott ismeretségük.

Idősebb Erkel Józsefnek és feleségének két fia 1911-ben diftériában halt meg, egy fiukat már korábban elvesztették. Két lányuk viszont Pozsonyban maradt apácaként, Erkel Ferenc leendő édesapja, ifjabb Erkel József így egyedüli fiúként élte meg a felnőttkort. A szülői házban kitűnő zenei oktatásban részesült. Mégis inkább a tanítói hivatást vállalta, 20 évesen kezdett tanítani, emellett kántorként a templomban a karnagyi teendőket is ellátta. 1841-ben azután, 34 éves tanítói szolgálat után, hogy növekvő családja számára jobb életszínvonalat biztosítson, a sokkal magasabb jövedelemmel járó uradalmi számtartó állást

vállalta el. Ráadásul a kastélyban szolgálati lakást is kaptak. Az akkori kor há-
lázózási viszonyait ismerve hosszú élet adatott neki, 68 éves korában hunyt el.

Ifjabb Erkel József 1808-ban házasodott meg, felesége, Ruttkai Klára Teré-
zia 1790-ben született, tehát esküvőjükkor még csak 18 éves volt. Korábban a
családfákon az anyai ősökre kevés figyelmet fordítottak, mivel a nemesség és
vagyon átörökítése apai ágon történt. Az újabb genetikai kutatásoknak viszont
fontos tanulsága, hogy a fiúk géniuszságának a gyökerei inkább az anyák társa-
dalmi helyzetük miatt meg nem nyilvánuló adottságaiban vagy lappangó gén-
állományában keresendő. Ruttkai Anna Mária szülei Ruttkai Ádám gazdatiszt
és Schor/Scheer Anna Mária voltak, és ő hét gyermekük egyikeként látta meg
a napvilágot. Rajta kívül csak egyik nővére élte túl a gyermekkort. Akkortájt az
asszonyok átlagosan 11 gyermeket hoztak a világra, ifjabb Erkel József felesé-
ge ettől eggyel elmaradt, ő 10 gyermeket szült.

Az elsőszülött Borbála már a szülők házasságát követő évben megszületett,
bizonyítva jó termékenységüket. A kislányt azonban 3 éves korában, az akkor
szokásos gyermekkori fertőző betegségeken elvesztették.

Erkel Ferenc másodikként látta meg a napvilágot, vele később még foglal-
kozunk.

Harmadikként Nepomuki Já-
nos született 1812-ben, akinek ze-
nei tehetsége korán megnyilvánult.
Szép hangja volt és nagyon jól zong-
gorázott. Mégis inkább a jobb meg-
élhetést kínáló ügyvédséget választ-
otta élete hivatásául, mégpedig
sikeresen. Jól is házasodott, Unger
Ferenc vagyonos polgár Krisztian
nevű lányát vette feleségül. Erkel
Nepomuki János később a Wenk-

Erkel János

és felesége

cheim-birtok jószágigazgatójaként jómódban élt családjával és három gyer-
mekével. Nem lett hűtlen azonban zenei elhivatottságához sem, professzioná-
lis szinten zongorázott, és hangversenyeken is fellépett. 61 évesen halt meg.
Gyermekei közül Róza nevű lányával még találkozunk, és fia unokája – vagyis
az ő dédunokája –, Erkel Tibor a Magyar Rádió zenei főrendezője volt.

A legifjabb Erkel József volt ifjabb Erkel József és Ruttkai Klára Terézia ne-
gyedik gyermeke, 1813-ban született. Zenei tehetsége korán és olyan erőtelje-
sen megnyilvánult, hogy szülei hozzájárulásával az operanékesi pályát választ-
otta. Felesége, Schneider-Szabó Amália is színésznő volt. Tenoristaként úrt
töltött be az akkori magyar operaszínpadon, de szép hangját nem tudta meg-
felelően kamatoztatni. A rossz kritikák is közrejátszottak abban, hogy színésznő
feleségével egy időre Hamburgba távozott, ahonnan csalódottan és özvegyen
tért vissza 1854-ben. Gyermekekük nem született és 46 éves korában meghalt.

Az ötödik gyermek keresztnéve talányos, az 1815-ben született fiú a Vi-
tályos (Fidelius) Lőrinc nevet kapta. Erkel Vítályos Lőrinc a felnőttkort megélt
testvérek közül zenével nem foglalkozott. Esztergályosmesterként vívott ki ma-
gának társadalmi megbecsülést, az önkormányzat tagjának is megválasztották.
Csak 51 évet élt. Felesége, Hüкке Erzsébet három gyermeket szült.

A következő, hatodik gyermeket, az 1817-ben született Antalt csecsemőként veszítették el.

A hetedik gyermek, Rudolf-Rezső 1819-ben született, az orvosi hivatást választotta. Feleségül ő a vagyonos polgár Unger Ferenc másik lányát, Karolinát választotta. Két Erkel fivérnek tehát nővérek voltak a feleségei. Nekik azonban gyermekük nem született. Erkel Rezsőnek nőülése anyagi biztonságot teremtetett családjá számára.

Emellett két évtizeden át sikeresen praktizált is, ezért Gyulán tiszteletbeli megyei főorvosnak is kinevezték. A szabadságharc bukása után ő rejtegette Schodelnét (Nyári Pál élettársát), Jókai Mórt és feleségét, Laborfalvy Rózát. Erkel Ferenc felesége is, válásuk után, hozzá, Gyulára költözött, ahol sógora „úri kényelemben” részesítette.

A nyolcadik gyermek, az 1820-ban született Károly egyéves születésnapja előtt halt meg.

A kilencedikként 1822-ben világra jött Terézia sorsa tükrözte a kor nőinek életét. Kislány korában kitűnt kivételes zenei tehetségével, nemcsak nagyon szép hangja volt, de kitűnően zongorázott is. Fiatal lányként éneke nagy hatást gyakorolt közönségére a templomban és a műkedvelő előadásokon. Nagy jövőt jósoltak neki a muzsikusi pályán, de feleségül ment Farkas Zsigmond szeszgyároshoz, és házassága után feladta művészi ambícióit. Két gyermeket szült, 62 éves korában hunyt el.

Végül a tizedik gyermek, az 1824-ben született Antal Mátyás a szabadságharcban veszítette életét 25 évesen. Futárfeladatot látott el, a Tiszán kellett lovával átúsztatnia, és ekkor érte később végzetessé váló sebesülése.

Ifjabb Erkel József házában is gyakori volt a házi muzsikálás, ezért gyermekei sem maradhattak közömbösek e hatással szemben. Ráadásul szüleiktől, de apjuktól bizonyosan jó 'zenei géneket' is örökölhettek. A felnőttkort megélt gyermekek közül ugyan csak ketten lettek muzsikuskok, Ferenc és József, de Nepomuki János és Terézia is kivételes zenei tehetségnek számítottak, a 25 éves korában meghalt Mátyást pedig nem lehet értékelni. Mindezek alapján csak Vitályos Lőrinc és Rezső életrajzában nincs nyoma a zenei tehetségnek.

Erkel Ferenc pályafutása és családalapítása. Erkel Ferenc tehát már a családi házból és nagyapja hatására szívta magába azokat a zenei élményeket, amik eleve meglévő kivételes zenei adottságait felerősítették. Középiszkolált Nagyváradon kezdte, majd éppen zenei tehetségének jobb kiaknázása érdekében Pozsonyban folytatta. Itt Klein Henrik házában lakott, aki kora egyik legismertebb muzsikusa és zenepedagógusa volt, pozsonyi látogatásakor Beethoven is felkereste. Ő lett a fiatalember zenei mestere, míg ellátásáról két apáca nagynénje gondoskodott. A kisfiú 11 éves korában hazalátogatásakor Gyulán már hangversenyen is fellépett.

Erkel Ferenc tanulmányainak befejezése után, 1828 és 1834 között Kolozsváron kapott állást. Majd rövid kitérés (Szemeréd) után a fővárosba került, ahol a Budai Magyar Színjátszó Társaság karnagya lett 1835-ben. Nem sokáig, hiszen már 1836-ban a Városi (Német) Színház másodkarnagyának hívták meg, majd az 1837-ben megnyílt Pesti Magyar (Nemzeti) Színház karnagyi posztját nyerte el, és ezt 1884-ig, tehát 46 éven át ellátta. Végül az új Operaházban fejezte be pályáját, annak zenei vezetőjeként, 1884 és 1888 között.

Erkel Ferenc megélhetését tehát karnagyi állásai biztosították, és ezek révén a hazai zenei életben és a reformkori eszmények megvalósításában a zenés színházakban és a hangversenyteremben meghatározó szerepet játszott. 1853-ban létrehozta a Filharmóniai Társaságot. Emellett azonban zongoraművészként is a legkiválóbb volt e hazában a XIX. század harmincas-negyvenes éveiben. Zenepedagógusi tevékenysége sem hagyható szó nélkül. Az 1875-ben megnyílt Zeneakadémia igazgató-tanáráként sokat tett a következő muzikusgeneráció képzéséért. Természetesen hallhatatlansága zeneszerzői munkásságának köszönhető, ebben anyagi nehézségei azonban folyamatosan akadályozták. Ahogy az emigrációban lévő Szemere Bertalannak írta 1863. november 14-én: „...szeretnék egyszer egy francia vagy olasz operát is írni (kérem ne botránkozzék meg!) merő spekulációból, hogy a siker esetére aztán magamnak oly nagy kvártélyt bérelhessek, melyben magam számára egy egészen külön szobácska, hová a gyerekek zaja el nem hat – komponáló teremül jusson; mert a költészet magasztossága szerintem bizony nagyon is megfér a kényelem prózájával!”

Erkel Ferenc feleségül az ugyancsak muzikuscsaládból származó Adler Adélt vette, aki kitűnően zongorázott. Édesapja, Adler György karnagy volt, állítólag Haydn-tanítványnak számított. Az Adler család férfitagjai négy generáción át orgonisták voltak. Az apa Pannonhalmán, majd Győrben a püspök templomi orgonistájának és karnagyának feladatát látta el, oly sikeresen, hogy meghívták a budapesti Mátyás-templom karigazgatójának, amit élete végéig ellátott. Adler Adél testvére, Adler Vince zongoraművészként vált ismertté Párizsban, Svájcban halt meg. Miután Erkel Ferenc és Adler Adél házassága válással végződött, Adler Adél két fiával sógorához Gyulára költözött és zongoratanárnőként dolgozott. Hosszú élet adatott neki, 79 éves korában hunyt el.

Adler Adél

Erkel Gyula

Erkel Ferenc és Adler Adél házaspárnak 10 terhességből 11 gyermeke született, az egyik terhesség ugyanis ikrek születésével végződött. A gyermekek születésüktől kezdve élvezhették a zenetanulás és -művelés minden előnyét, meghatározva későbbi életüket, hiszen Erkel Ferenc felnőttkort megélt hat fia közül négy muzikus lett.

A legidősebb, Gyula 1842-ben született. Zenei pályafutását üstdobosként kezdte, majd Mosonyi Mihály tanítványaként képezte magát. Zongoraművészi pályáját egy baleset megghiúsította, így az Operaház karmestere és a Zeneakadémia tanára lett. Zeneszerzési tehetségét alárendelte apja életművének, azaz bedolgozott például

az *István király* című operába és az *Ünnepi nyitányba*. Nyugdíjba menetele után 1891-ben Kispesten saját zenekonzervatóriumot alapított. 1909-ben halt meg, tehát 67 évig élt. Korábban feleségül első unokatestvérét, Erkel Rózát, Erkel (Nepomuki) János gyermekét vette pápai engedéllyel. A család e „vérfertőzés” miatt nagyon háborgott, Erkel Ferenc nem is vett részt fia esküvőjén. A genetika mai álláspontja szerint az első unokatestvérek, tehát a harmadfokú vérrokonok olyan kevés ‘családi közös gént’ hordoznak, hogy gyermekeikre nézve kis genetikai kockázatot jelentenek. Erkel Gyula és Erkel Róza gyermekeinek egészsége nem is látta kárát a vérrokonságuknak. Az más kérdés, hogy az első fokú unokatestvérek házasságát a törvény csak 1896-tól engedte meg. A házaspárnak hat gyermeke született. Erkel Sándorból sikeres kóruskarnagy lett, míg Erkel Mariska és Erkel Sarolta neves zenepedagógusként éneket és zongorajátékot tanított. Az utóbbi a Zeneakadémián Bartók Bélával tanult együtt, majd Marosvásárhelyen a konzervatóriumban tanított. Lánya, Sári ennek az intézménynek lett később igazgatója. Rózsa is énekesnek készült, de nem maradt a művészpályán, Krisztina kétéves korában meghalt. Jenő lett a család krónikása.

A második fiú, az 1843-ban született Elek nagyon rossz tanuló volt, ezért a szülei nem szánták muzsikusnak, kovácsnak taníttatták. Mégis, ‘zenei sorsát’ ő sem kerülhette el. 1860-tól a Nemzeti Színház zenekarának nagydobosaként mindjobban elmélyedt a zenében, és később karmesterként dolgozott. Oly sikeresen, hogy a Népszínház első karmesteri posztjára hívták meg, ahol a népszínművek és magyar operettek bemutatásában vállalt fontos szerepet. Ő is besegített apjának, például a *Névtelen hősök* opera partitúráján felismerhető a kézírása. A szakemberek szerint későn lépett zenei pályára, és korán elvitte önégető életmódja, 50 éves korában halt meg. Nem házasodott meg, gyermeke sem született.

Erkel Elek

Erkel László

A harmadik gyermek 1844-ben született és a keresztségben a László nevet kapta. Az ő zenei tehetsége nagyon korán megmutatkozott, ezért zenei képzésére már Gyulán (szülei válása után), családi körben kora tizenéves korában sor került. 15 éves korában már nyilvános hangversenyen szerepelt. Kezdeti kóruskarnagyi ténykedése után, 1871-ben zongoratanár lett Pozsonyban, és ott, többek között, Bartók Bélát tanította. (Erre Bartók elismerőleg emlékezett vissza.) 1896-ban halt meg, tehát csak 52 éves volt. Korábban feleségül Wittmann Máriát vette, aki három gyermeket szült.

A negyedik gyermek, Erkel Sándor 1846-ban látta meg a napvilágot. Erkel Ferenc fiai között ő volt a legnagyobb zenei talentum. Kivételes zenei tehetségének korai megnyilvánulása után atyja kezdte meg zenei nevelését, amit később Mosonyi Mihályra bízott. Kitűnő karmesterré vált, Richter János és Saint-Saëns szerint a világ egyik, ha nem legnagyobb karmestere volt korának. Brahms, Dvořák, Goldmark és mások is nagy elismeréssel nyilatkoztak róla.

Erkel Sándor

Ugyanakkor ő is, mint az Erkelek általában, rideg ember volt, és félt a nyilvánosságtól. Pályája során előbb a Nemzeti Színház karmestere, majd az Operaház megnyitásakor annak igazgatója lett. (Apja volt a főzeneigazgató, Gyula a karmester, Elek a kartinító és korrepetitor.) Zeneszerzőként nem volt sikeres, erről operája, a *Csobáncz* is tanúsodik. Házassága Szabó Rózsával gyermektelen maradt, 1900-ban halt meg, 54 éves korában.

Az ötödik terhességből születtek az ikrek 1848-ban. A fiú azonnal meghalt, Mária hajadon maradt, és Gyula 1888-ban történt megözvegyülése után annak háztartását vezette.

Erkel Ferenc és Adler Adél hetedik gyermeke, Lajos 1850-ben született. Ő énekessel indult, első fellépésekor a Várszínházban, a *Faust*-ban azonban megbukott, ezért felhagyott a zenei pályával. Később az Operaház ügyelője lett, nem házasodott meg, 1906-ban, 56 évesen hunyt el.

A nyolcadik gyermek, az 1853-ban született Ilka/Ilona 16 éves korában meghalt.

A következő két terhességből 1855-ben született Oszkár és 1856-ban világra jött Ferenc 1 és 6 éves korában elhunyt.

Erkel Lajos

Erkel István és felesége

A tizenegyedik gyermek, István 1858-ban született, őt érdekes módon Pista néven anyakönyvezték. A családi legendárium szerint ő a kezdetben a „háziasszonyi” teendőket látta el a családban, később magas rangú posta-tisztviselőségig vitte. Megházasodott és hosszú életű volt, 75 évesen hunyt el.

Erkel Ferenc családfájának, tehát ősei és leszármazottai életének megismerése után számos korábbi korokra jellemző szabályszerűség állapítható meg. Mindenekelőtt, hogy a nők termékenységét milyen mértékben aknázták ki, hiszen a nagyon sok gyermek megszületése közötti idő szinte a szoptatás utáni azonnali újabb fogantatásokra utal.

Sajnálatosan magas volt a gyermekek elvesztésének az aránya. Generációnként általában hosszabb a várható élettartam, ezt azonban Erkel Ferenc családfája nem igazolja. Míg az ő nagyapja 63 és apja 68 évesen hunyt el, ő maga pedig 83 évig élt, fiai – a legkisebb István kivételével – nem élték meg a 60. évüket sem. Ezért egészségtelen életmódjuk (túl sok evés – kövérség, ita-lozás) és a személyiségi problémák okolhatók, aminek hátterében elsősorban konfliktusuk az apai Szuper Egóval tűnik fontosnak.

Témánk szempontjából azonban a legfontosabb a muzsikusi küldetés családi halmazódása. Hiszen Erkel Ferencnek a nagyapja és dédapja is muzsikos volt, de apja is hódolt e szenvedélynek, testvérei közül is egyik a muzsikos hivatást választotta, de további kettőben is megnyilvánult a zenei tehetség. Erkel Ferenc felesége is zongoraművész volt, aki muzsikuscsaládból származott, és ezért nem csodálható, hogy hat felnőttkort megélt fiuk közül öt zenésznek in-

dult, és négy az is lett. Erkel Gyula lerszármazottjai között is többen muzsikusok lettek. Kiemelést érdemel még, hogy Erkel Ferenc mellett Elek, Sándor és Lajos is kiváló sakkjátékos volt.

A zeneszerzői géniuszság eredetének szabályszerűségei. A zenei tehetség a genetikus számára különlegesen érdekes, kivételes adottság. Az ének ugyanis valamiféle olyan ősi, természeti jelenség, amelynek eredetében, illetve minőségében az öröklődés jelentősége meghatározónak tűnik. Az éneklés kétségtelenül nem egyenlő a zenei képesség teljességével, de ahogy Kodály Zoltán írta: „Mélyebb zenei műveltség mindig csak ott fejlődött, ahol az ének volt az alapja. A hangszer a kevesek, kiváltságosok dolga. Az emberi hang, a mindenkinek hozzáférhető, ingyenes és mégis legszebb hangszer lehet csak az általános, sokakra kiterjedő zenekultúra termőtalaja.” Az éneklés és a muzikalitás tehát csaknem mindenkiben meglévő, és épp ezért fejleszthető adottság, amely a tanulás révén válhat igazi képességgé. Magam azonban a kivételes zenei tehetségüket kivételes zenei képességgé fejlesztett zeneszerző géniuszok, mint pl. Erkel Ferenc, elemzésére vállakoztam. Tettem ezt korábban J. S. Bach, W. A. Mozart, L. van Beethoven, Liszt Ferenc és Bartók Béla esetében is, az ő családfájuknak és életpályájuknak együttes értékelése lehetőséget nyújt bizonyos általános szabályszerűségek levonására.

1. A zenei/muzikális tehetség/talentum. A zenei adottságok nagyon korán érzékelhetőek, különösen ha ezek kivételesek. A kis Bartók Béláról édesanyja feljegyezte, hogy a rádióban hallott zeneművek ritmusát már akkor ledobolta, amikor még beszélni sem tudott. Erkel Ferenc is 11 évesen már nyilvános hangversenyen megmutatta oroszlánkörmeit. A zenei tehetség e korai megnyilvánulása a jó (sokszor abszolút) hallás, kivételes ritmusérzék, szép énekhang alapján érzékelhető. Természetesen ehhez értő szülők is kellene, akik érzékelve gyermekük e kivételes adottságát, hangszerek használatára is megtanítják, megtanítatják őket. S közülük a 'csodagyerekek' azután éppen virtuoz hangszerhasználatukkal tűnnek ki és kelteneik feltűnést. Elég a Mozart testvérpárra utalni, de számos későbbi zenei géniuszról maradtak fent ilyen adatok. Sokakat gyermekként még zeneszerzésre is ösztönöztek, de ezek általában a kortárs zeneművek utánzatai. A zeneszerzői nagyság eredeti művek megalkotásával csak későbbi életkorban várható, mivel ehhez már sok tanulás és kreativitás is szükséges.

A zenei adottságok azonban csak a lehetőséget jelentik, érvényesülésük a külső feltételektől függ és ezeket négy csoportra szoktuk bontani. Az első a család, mivel nem mindegy a tehetség kibontakoztathatósága szempontjából, hogy milyen családba születünk. A másik az iskola, ami megint csak jelentősen befolyásolja, hogy a veleszületett adottságokból mi válik valóra. Harmadikként nagyon fontos a kortársak hatása. Egyrészt tizenéves korban, amikor a gyermekek leválnak a szüleikről, elsősorban kortársaiknak akarnak megfelelni, követik ezért a 'divatos' viselkedést. Másrészt a művészpálinkák esetében meghatározó a kortárs művészek közvetlen (mint mesterük) vagy közvetlen (az uralkodó stílusirányzatok révén) hatása. Végül a negyedik faktort már a társadalom jelenti, amely meghatározza, hogy az adott közösség mennyire tartja fontosnak

a tehetségek felismerését, gondozását és szerepüket. Mindezek révén lesz az adottságokból a teljesítményben lemérhető képesség akár az iskolában osztályzat formájában, akár a foglalkozás sikeressége, vagy, hogy témánknál maradjunk, a művészi alkotás milyensége alapján.

A kivételes adottságúakat nevezzük tehetségeknek, akikben olyan potenciát, lehetőséget, 'ígéretet' érzékelnek szülei, a pedagógusok vagy más vájtfülűek, hogy később sokra vihetik. Az emberek értékelésekor valójában mindig csak a képességekre szorítkozhatunk, mivel az adottságokat a fogantatás utáni magzatkezdemény DNS-vizsgálata alapján lehetne csak tudományos pontossággal meghatározni. Hiszen már a magzati élet 9 hónapja alapvetően befolyásolja az adottságot a várandós életmódja (iszákosság, cigarettázás, drogozás), táplálkozása vagy betegségei révén. Minderre rátesz a családi környezet, ezért az iskoláit megkezdő gyermeknek már csak a képességeit érzékelhetjük. Mégis, általában az iskoláskor befejeztéig érdemes a gyermek képességeit még nem véglegződő adottságként felfogni. Később azonban a valóra váltott tehetség helyes megnevezése a talentum. Hiszen az alkotóereje csúcsán lévő Erkel Ferencről az írni/mondani, hogy tehetséges zeneszerző, súlyos sértés, mivel ez azt jelenti, hogy 'ígéret', lehetőség – pedig ő már valóra váltotta a benne lévő kivételes zenei adottságokat, tehát a tehetséget.

A zenei képesség, mint szinte minden mérhető emberi tulajdonság (a tudományban ennek jelleg a neve), a Gauss-féle, harang alakú eloszlást mutatja. Ezen az emberek az átlagtól való eltérésük alapján ábrázolódnak, mégpedig ún. szórásban kifejezve. Ebből az eloszlásból fontos számbeli következtetések vonhatóak le. Az emberek kétharmada átlagos zenei képességekkel rendelkezik. Őket a „közepesek” két oldalán az emberek 14-14%-át magában foglaló – az átlagosak és a kivételesek közötti – átmenetet képviselő övezik. Ők együttesen az emberek 95 %-át foglalják magukban. Az eloszlás két szélén találhatóak a kivételesek 2,5-2,5 %-a, ahogy Gauss vallotta: az „abnormálisok” – jelenleg mi már ezt nem állíthatjuk. A bal oldali rész foglalja magában a zenei fogyatékosokat, szokás őket botfülűnek nevezni, míg a jobb oldali részbe az átlagosnál számottevően jobb zenei képességűek kerülnek, ők a „zenei talentumok”. A zenei talentumok többsége bizonyára a muzsikusküldetést vállalja, vagy legalábbis hobbi szinten hódol e kivételes képességének. A talentum tartomány tehát az átlagtól két szórással jobbakat öleli fel, ők azonban további alcsoportokra bonthatók az átlagtól való eltérésük nagyságrendje szerint. A 3 szórás feletti a kivételes talentumok, ők nagy valószínűséggel már hivatásos muzsikusként. A 4 szórás feletti a szuper-talentumoknak nevezhetjük, akik már nemzetközi szinten is hírnevet szerezhetnek maguknak. Végül az 5 szórás feletti a gényusok, akiknek egészen kivételes adottságai a megfelelő családi és társadalmi körülmények között kibontakoztak. Kutatásaink szerint ez ritkán következik be, tíz kivételes tehetségből csak egyből lesz kivételes talentum. A különböző vizsgálatok tanúsága szerint pedig 3 millió emberre esik egy gényusz, természetesen figyelembe véve, hogy ez mindig valamelyik specifikus szellemi kategóriára érvényes.

Még a zenei képességek is számos irányban ágazodnak el, elég az előadóművészekre (pl. operénekesekre), a hangszereken játszókra (akár szólólistákra, akár zenekari muzsikuskokra) vagy zeneszerzőkre utalni. Bizonyára

ezek is különböző speciális zenei adottságokkal/képességgel függnek össze, ugyanakkor jelentős átfedések is lehetnek közöttük. Erkel Ferenc is, sok nagy muzsikushoz hasonlóan, nemcsak kiváló zeneszerző, de zongoraművész és karmester is volt.

A lényeg tehát az, hogy a zenei teljesítmény is mindig a veleszületett adottságok és a legtágabb értelemben vett külső hatások, elsősorban az edukáció kölcsönhatásának eredője. Éppen ezért nem állíthatjuk, hogy ez csak a gének hatására vezethető vissza, de azt sem, hogy csupán az oktatás következménye. Szemben a korábbi genetikai determinizmussal, mi elvetjük a gének végzet-szerű hatását, de ugyanakkor állítjuk, hogy a genetikai „hajlamosság” fontos az emberek különböző szellemi teljesítményének létrejöttében is.

2. A férfidominancia. A zene kultúrtörténelem ismeretében állítható, hogy a zeneszerző géniuszek mind férfiak.

Az elsődleges magyarázat bizonyára a korábbi társadalmi munkamegosztásban keresendő. E szerint a nők feladata a „reprodukción”, vagyis termékenységük maximális kiaknázásával a család, a nemzet és az emberiség fennmaradásának biztosítása volt. A férfiak küldetése a „produkcion”, a megélhetéshez szükséges javak előállítás és a harc, a család és közösség védelme, illetve területük kiterjesztése és a zsákmányolás volt. Mint utaltam rá, korábban a nők átlagosan tizenegy gyermeket szültek, tizenegy gyermek kihordása, szoptatása/gondozása, majd felnevelése mellett a nők nem igazán lehettek képesek esetleges géniuszságuk házon kívüli érvényesítésére. Mint Erkel Ferenc családfája is mutatja, egyik húga kivételes zenei tehetség volt, mégis ezt később feláldozta a nők hagyományos anya- és feleségszerepének vállalása érdekében. Erkel Ferenc felesége, Adler Adél szép példa arra, hogy nő képes lehetett/lehet mind anyai, mind művészi-pedagógiai küldetésének is eleget tenni. Jó lenne tudni, hogy ez a kettős hivatásvállalás mennyire játszott szerepet házasságuk felbomlásában. Csak a legújabb generációkban fordult elő az Erkel családban is, hogy nők hivatásként harmonikusan tudták vállalni a muzsikusi küldetésüket, noha elsősorban zenepedagógusként.

Amolyan másodlagos magyarázatként szóba jöhet a nemek közötti bizonyos biológiai/genetikai eltérés is. Ennek a feltételezésnek az alapját az adja, hogy mindig voltak olyan szabályt erősítő női kivételek, akik fontosabbnak tartották művészi küldetésüket, mint hagyományos női szerepüket. Hiszen ismertek kivételes talentumú női énekesek, zongoristák, hegedűsök, hárfajátékosok stb., de igazán nagy női zeneszerzők nemigen. Pedig bizonyára a kivételes női zenei talentumoknak nem lehetett volna megtiltani, hogy átlépjék azt a határt, amely a zenei előadó-művészet és a zeneszerzés között van. Többen meg is próbálkoztak ezzel, de igazán nagy női zeneszerzőt nem ismerünk.

A lehetséges genetikai magyarázatok közül kettő érdemel említést. Az egyik a férfiak jobb térbeli tájékozódása. A korábbi évezredekben a férfiak vadásztak és harcoltak, e tevékenységük során a térlátás-térérzékelés nagyon fontos volt. Aki nem vette észre időben a feléje dobott dárdát, vagy rosszul mérte fel a vadállat helyét, az meghalt, ezért nem lett gyermeke. Így fokozatosan a jobb térlátású férfiak válogatódtak ki, és ez vezetett a férfi nem e jobb adottságához. Ha most egy szimfónia több szolamának megkomponálására gondolunk, és arra,

hogy Mozart e fejében lejátszódó bonyolult térbeli folyamatnak az eredményét hibátlanul lejegyezte – akkor talán lehet létjogosultsága e feltevésnek.

A másik magyarázat a kreativitás jellegéből adódik. A kivételes szellemi teljesítményt magam a 4 faktoros modellel próbálom magyarázni.

A zeneszerző-géniuszok esetében legfontosabbak a speciális szellemi adottságok, majd képességek egyike, amit legáltalánosabban muzikalitásnak nevezünk és ami nagyon is összetett, és erre vonatkozhatott a korábban említett nemi különbség. A muzikalitásért felelős agyi központot a jobb agyféltekében azonosították.

A másik a motiváció, amely azt az energiatöltetet jelenti, amely szükséges a kivételes adottságok valóra váltásához, és ami magában foglalja a hétköznapi életben szorgalomnak, akaraterőnek, feladat/küldetés iránti elhivatottságnak mondottakat, és amiben nagyon fontos az újabban érzelmi kvóciensnek nevezett alfaktor is, ami lényegében azt jelenti, hogy szeretjük-e azt, amit csinálunk.

A harmadik faktor az általános értelmesség, amit a tudományban intelligenciának neveznek, és az e célból létrehozott tesztekkel mérve intelligenciakvóciensben (ún. IQ-ban) fejeznek ki. Sokáig azt hitték, hogy a géniuszságnak ennek kivételesen magas megnyilvánulása az alapja. A művészetekben bizonyosan nem. Az okosság persze fontos az élet minden területén, mégis ismertek például kivételes zenei talentumok az értelmi fogyatékosok között. J. S. Bach egyik fia, Heinrich értelmi fogyatékos volt, mégis kivételes muzikális képességének köszönhetően a vasárnapi intenzív koncerteken gyakorolta ő orgonált.

Végül a negyedik faktor a kreativitás, ez a művész-géniuszság legfontosabb kritériuma, mivel ahogy Ady Endre vallotta: 'csak új időknek új dalaival lehet betörni' a művészetek csúcsaira. A kreativitás a másképpen (ún. divergens) gondolkodást jelenti, ami általában szokatlan non-konformista viselkedéssel társul, ezért kísérte sok botrány a legtöbb művészgéniusz életét. De éppen e másképpen gondolkodásukkal, és ebből adódó újszerű alkotási képességükkel tudnak „új világokat” teremteni, de legalábbis új, csak rájuk jellemző alkotásokat létrehozni. Ezek elfogadtatása a megszokott és társadalmilag misztifikált alkotásokkal szemben óriási energiát és agresszivitást igényel. Mindkettőre általában csak a férfiak voltak képesek. Hiszen ezért gyakororta fel kellett áldozni magánéletüket (a művész-géniuszok között gyakoribb a szokásosnál a magányos aggregény vagy tudatosan gyermektelen). Nem véletlenül vallotta pl. Csontváry Kosztká Tivadar, hogy a művészeknek szerzetesi életet kell élniük, vagy Szilárd Leó, hogy aki géniusz akar lenni, az óvakodjék a nőktől, mert azok elveszik a férfiak eszét... Furcsa fintora a sorsnak, hogy amikor Szilárd Leó 65 éves korában mégiscsak megnősült, 3 hónappal később meghalt szívinfarktuszban. S ebből adódik a géniuszok – számomra első pillanatban nagyon ellenszenves – agresszivitása, mivel műveik elfogadtatása érdekében hajlandók másokon átgázolni, vagyis hogy nem tűnnek a szó szokásos értelmében 'jó' embernek. Megismerve az idős Erkel Ferenc és fiainak viszonyát, ez lehet az atyai magatartás egyik magyarázata. Viszont éppen ez a megszállott küldetés-tudat kell a kreatív művészek alkotásainak elfogadtatásához, és ennek az agresszivitásnak a hátterében jórészt a férfiak androgénhormonjai állnak. Hiszen emiatt akarnak a férfiak minden közösségben „győztesek” lenni.

Mindezek azonban csak elméleti feltételezések. Sajnos jelenleg a nők már csak nagyon kevés gyermeket vállalnak (házánkban jelenleg a családonkénti gyermekszám átlag 1,3), ezért míg korábban életük 70%-át a gyermekeikre fordították, ez az arány napjainkra 7%-ra csökkent. Éppen ezért a XXI. század a nők évszázada lesz, amikor majd megmutatják, mire képesek. S lehet, hogy női zeneszerző-géniuszok is lesznek.

3. A zenei tehetség genetikai háttere. A zeneszerző-géniuszok családjában a muzsikusként anyyira szembevetendő családi halmozódást mutatnak, hogy domináns öröklődésük látszik a legvalószínűbbnek. A domináns öröklődésért a kromoszómák adott helyén lévő génpár egyik tagjának 'uralkodó', tehát a másik gén hatását elnyomó effektusa a felelős, ezért hatása feltétlenül érvényesül. Ha valaki ilyen gént hordoz, akkor 50% átörökítésének a valószínűsége, mivel az adott génpárnak csak egyik tagja kerül be a megtermékenyítésben részt vevő ivarsejtbe.

A korábban említett hat zeneszerző-géniusz elsőfokú férfirokonságában (figyelembe véve, hogy az ő korukban a nőknek minimális esélye volt kivételes képességeik házon kívüli igazolására) összevetettem a domináns öröklődés alapján náluk várt 50%-os muzsikusságot a családfaelemzés alapján talált értékkel. A testvérekben az értékek megegyeztek, az apákban és fiaikban a talált érték meghaladta a várt 50%-os értéket, ami a betegségek értékelésekor ritkán fordul elő.

A családon belül valamely jelleg hasonlósága, más szóval halmozódása ugyanis három tényezőre vezethető vissza. Az első csoportba a „családi közös” gének tartoznak, hiszen a szülők génjeik 50%-át örökítik át gyermekeikbe. S a muzsikuspálya-választás hátterében csaknem mindig a kivételes zenei adottságok, majd képességek állnak, és ezek nem kis részben a gének hatására vezethetők vissza. A muzsikusként apának tehát eleve több „jó zenei” génje lehet, ezért ezeket nagyobb eséllyel örökíti át gyermekeibe. A másik csoportba a családi minta tartozik. Hiszen a gyermek olyan muzsikuscsaládban nő fel, ahol a munka és a szórakozás legfőbb eszköze a zenélés, tehát ez kora gyermekkorától kezdve bevésődik tudatába. Ezt szoktuk nevezni a családi minta ragályának. Végül a szülők gyermekeik első és sokszor meghatározó fontosságú pedagógusai is, így a muzsikusként apa bizonyára megtanítja e mesterségre gyermekeit. E három csoportba sorolható hatások bonyolult egyvelege magyarázhatja meg a muzsikusként halmozódását a vizsgált zeneszerző-géniuszok családjában.

Érdekes mindezeket az Erkel család konkrét példája alapján is bemutatni, hiszen náluk is jól érzékelhető a genetikai adottságok és a külső körülmények, lehetőségek, elsősorban a családi milió és a társadalmi környezet: az alkalmak, igények, ízlés stb. kölcsönhatása. Erkel Ferenc zenei képességeinek kibontakozását a hazai elmaradott, provinciális társadalmi és zenei élet kétségtelesen akadályozta, illetve fejlődését számottevően befolyásolta. Erről ő maga is többször panaszkodott: „Nem tartozom azok közé, kikben az öntudat szerfelett fel van csigázva, kik magukat túlbecsülik, éppen nem, de annyit tisztán érzek s öntudatosan ki is merem mondani, hogy aránylag több bennem a készség, akarat és hivatás, mintsem az itt nyújtott létező alkalom azokat alkalmazhatni, érvényesíteni engedné.”

De hasonlóan érdekes és bonyolult kérdés gyermekei érvényesülésének problémája. Hiszen az átörökített jó zenei géneken túl Erkel Ferenc olyan atyai mestert is jelentett gyermekei számára, aki velük született kivételes adottságuk kibontakozását maximálisan elősegíthette. (Legalábbis kezdetben...) A zenét anyanyelvként, éltető elemként, legtermészetesebb kifejezési módként ismerhették meg, és ez meghatározó lehetett fejlődésükre. Állásaik betöltésénél és munkáik előadásakor is bizonyára nagy könnyebbéget jelenthetett apjuknak, az ország első koszorús zenészenek híre, rangja, tekintélye. De apjuk nagysága, „mintája”, sőt erős akarata (talán nem tűnik tiszteletlenségnek, de ez sokszor zsarnokinak is volt mondható) később gátolhatta is saját, egyéni tehetségük kibontakozását. Erkel Ferenc idősebb kori művei, elsősorban operái közismerten az ún. „Erkel-műhely” termékei. A vasakarátú apa ugyanis ekkortájt gyermekeivel közösen komponálta műveit, és ez nemcsak a hangszerelésre, hanem a koncepcióra és a stílusra is egyértelműen vonatkozott. Ahogy Ábrányi Emil írta Erkel Ferencről: „...azok közé a régi patriarchális apatípusok közé tartozott, ki fiaitól nem tűrt ellentmondást, nemcsak zenészeti dolgokban, de még azokon kívül eső dolgokban sem...” Tehát amennyit segíthetett az első kézből és legmagasabb szinten kapott otthoni iskola az Erkel fiúk indulásában, annyira akadályozhatta ez később egyéni hangjuk megtalálását, saját talentumuk kibontakoztatását. Nehéz ma már megmondani, mi volt nagyobb, az előny vagy a hátrány.

Jellemző családi mendemonda, hogy amikor Erkel Elek megírta első operáját, azt barátai és néhány szakember elragadóan kiválónak tartotta, sőt még apja legjobb műveinél is magasabbra értékelték. S akkor maga Elek semmisítette meg a partitúrát, nehogy apjuk nemzeti nagyságát beárnyékolja. Mindezekkel csak azt a bizonyosan igaz, de objektíven nehezen igazolható tételt szeretném érzékeltetni, hogy az apa nagysága egy időn és határon túl gyermekei – a maguk korának és saját képességeiknek megfelelő – kibontakozását is gátolhatja.

Az Erkel-családfa értékelése egyértelműen a zenei képesség *piramis*-modelljének felel meg. Erkel Ferencig emelkedett e családban a zenei teljesítmény, majd az őt követő generációkban csökkent. Mindezek magyarázhatók a „jó zenei” gének véletlenszerű kombinálódásával minden egyes leszármazottban, a házastársak hozta gének szerepével vagy éppen Erkel Ferencnek a gyermekeire gyakorolt ellentmondásos hatásával.

Mégis, az Erkel Ferenchez hasonló nagy emberek genetikai értékelése az első pillanatban bizonyos fájó reminiscenciákat is kelthet bennünk a „régicicsőség” lehangolása miatt. Mert amennyire lelkesítő látni egy család teljesítményének felfelé ívelését és tetőzését, annyira lehangoló lehet ennek elévülését és szertefoszlását érzékelni. De ez csak a túlzó és szubjektív antropomorf szemlélet következménye. Biológiai nézőpontból a születés, az érettség-fejlődés, a pályacsúcs, majd a hanyatlás és a halál az élet elkerülhetetlen összetevője. A biológia „demokratizmusa” szempontjából pedig még „igazságos” is, hogy egyszer az egyik, máskor a másik egyén vagy család kap – a szerencsés génkombinációk révén – lehetőséget kivételes tehetsége bizonyítására és gyümölcsöztetésére. E véletlenszerű biológiai jelenségen túl az ember – egyedül az élőlények közül – megteremtette a lehetőséget a múlt és a jelen emberei által itthon és mindenütt a világon létrehozott értékek társadalmi konzerválására és átadására. Ez a sokat emlegetett szociokulturális öröklődés, aminek köszönhe-

tően a véges időtartamú emberi élet során alkotott kimagasló értékek társadalmi halhatatlansága és hasznosítása biztosítható.

Mindez a magyar zenekultúrára is kiterjeszhető. Hiszen igaz, Erkel Ferenc biológiai léte megszűnt, de a művei minden későbbi generáció számára képesek voltak megőrizni élete eredményeit, hogy élvezze és hasznosítsa azokat. A szociokulturális öröklődés a biológiai átöröklésnél tehát magasabb rendű. Mert ugyan Erkel Ferenc génjei – közvetlen hatásukat jórészt elvesztve – elvegyültek a népességben, viszont e gének közvetett hatása: az életmű más, biológiailag távol álló, de kiváló képességgel megáldott emberek munkáját megtermékenyítve tovább élt, sőt mind nagyobb magasságokba tört. Hiszen Erkel munkássága a magyar műzenében, például Bartók és Kodály művészetében folytatódik, ezt érzékeltette Kodály Zoltán is: „újra ott kell kezdeni, ahol Erkel abbahagyta”.

Ki kell térni még egy nagyon fontos természettudományos szabályszerűsége. Mint ultaltam rá, a mérhető emberi jellegek, így a zenei képességek is, harang alakú eloszlást mutatnak az átlagosak döntő túlsúlyával, mind kisebb részesedéssel a szélek felé. Ha azonban a zenei adottságok genetikai hajlamosságát vizsgáljuk, éppen fordított összefüggést kapunk. Míg az átlagosak nagy tömegében a veleszületett adottságoknak nincs különösebb jelentősége, addig a szélek felé ennek hatása egyre nagyobb. Így amolyan szabályként fogalmazható meg, hogy a zenei fogyatékosok és zenei géniuszok létrejöttében a genetikai hatásoknak meghatározó a szerepe. Igaza van Kodály Zoltánnak, hogy az éneklésre, zenélésre, a muzsika szeretére szinte minden embert meg lehet tanítani és ezzel életörömmük spektruma tágítható. Ugyanakkor bizonyára Kodály Zoltán sem állíthatná azt, hogy bach-i, beethoveni, erkeli vagy bartóki teljesítményre bárkit – akár maximális pedagógiai erőfeszítések és optimális környezeti feltételek mellett – képessé lehetne tenni.

A genetikus számára a zenei adottságok, különösen azoknak kivételes megnyilvánulásakor gondot okoz a szélsőségek jelentős genetikai hajlamossága. Hiszen ez is a központi idegrendszerünk mintegy 200 milliárd agysejtjének (a kötőszöveti glia-sejtek számát meg sem említve) függvénye, és a társadalmi lényvé vált ember fontosabb szellemi jellegeit a nagyon sok gén hatására visszavezethető hajlamosság talaján a külső hatások jelentősen befolyásolják. Csak két példát említek meg. Az általános értelmesség (hétköznapi nyelvben ezt okosságának mondják) hátterében mintegy 1000 génpár hajlamosító hatása áll. A kedélyállapot milyenségét is genetikai részről több mint 20 génpár befolyásolja. Hogyan lehet akkor, hogy a zeneszerző géniuszok értékelésekor az első fokú rokonokban olyan erős a muzsikások halmozódása, hogy az még a kromoszómák egy helyére visszavezethető génpár domináns öröklődését is meghaladja? A magyarázatok közül első helyen a családi minta és a szülők oktatási hatását kell kiemelni. Ráadásul régebben, a céhmesterségek mintájára, a fiúknak szinte kötelező volt apjuk foglalkozását folytatni. Mégis, a szokatlanul erős genetikai hajlamosság is szembeűnő.

Ennek magyarázata kettős lehet. Egyrészt az ének a legősibb jellegek közé tartozik, hiszen a madár is tud énekelni, de a szarvasmarha bőgése és a kutya vonítása is felfogható „zenei” hangként. Ráadásul bizonyos, hogy már az előemberek tudtak énekhez hasonló hangokat hallatni és tánchoz hasonló, ritmikus mozgást végezni, mielőtt még az emberi faj megtanult volna beszél-

ni. Ugyanakkor tudjuk, minél ősibb valamely jelleg, annál nagyobb a genetikai hajlamossága. Másrészt az éneklés a hallás függvénye. A hallószerv pedig a legősibb érzékszervek közé tartozik, ami jórészt megőrizte ún. konzervatizmusát az emberi fajban is. Ezért míg a központi idegrendszer betegségei (pl. szki-zofrénia) sok génhez kötött hajlamosság révén alakulnak ki, addig a süketség egy-egy kromoszómahely génpárjának hibáira vezethető vissza, amit a külső hatások nem vagy alig befolyásolnak.

Végül érdemes még egy kérdést feltenni:

Mit ér a művész, ha magyar? Az elmúlt húsz évben, amolyan hobbi-kutatás-ként és a magyar tehetséggondozás ügyének segítéseképpen, a zeneszerzők mellett értékeltem a magyar költő- és festőművész-géniusokat is. Természetesen megkíséreltem nemzetközi ismertségüket is feltárni. Szomorúan kellett megállapítanom, hogy a más kultúrákban élők és nyelveket beszélők a magyar költő-géniusokról szinte tudomást sem vesznek. A nyelvi korlátok megakadályozzák az ő varázslatos nyelvezetük lefordítását más nyelvekre. A magyar festőművészek nemzetközi alábecslése már indulatokat keltett bennem, hiszen az ő művészi megnyilvánulásuk univerzális, nem nyelvhez kötött. Mégis, Munkács Mihályról már nem tudnak, és nem fogták fel, hogy Szinyei Merse Pál, Mednyánszky László, Egry József vagy Csontváry Kosztka Tivadar van olyan, ha nem nagyobb festőművész, mint számos világnagysággént sztárolt francia vagy más művész. Lényegében csak két Magyarországon született festőművészt emlegetnek a legjobbak között. Ők Moholy-Nagy László és Vasarely, akik tudták a „magyar titkot”, hogy időben kell lelépni... Mindez a magyar kultúrpolitikusok bűne is, akik nem tudják a magyar festőművész-géniusokat a külfölddel elfogadtatni.

Jó volt ugyanakkor érzékelnem a magyar zeneszerző-géniusok nemzetközi megbecsülését. Az angol, német, francia és olasz kultúrkör legjobb lexikonjait feldolgozva, az 1700 és 1900 között született géniusok között szerepel Liszt Ferenc és Bartók Béla. Nekik köszönhetően a zeneszerző-géniusok relatív gyakoriságú nemzetközi listáján Magyarország az előkelő 3. helyet foglalja el. E hazában tehát a kivételes zenei tehetségeknek volt a legjobb esélye, hogy olyan kivételes muzsikus-talentummá váljanak, amely a külföld elismerését is kivívja. Ez a magyar zenepedagógia kiválóságát is bizonyítja, nagyon fontos, hogy ezt a „világbajnoki” helyezésünket ne veszítsük el.

A teljesség kedvéért ki kell térnünk Erkel Ferencre, aki nem szerepel a nemzetközi kiválóságok listáján. Elég azonban Vajda Jánost idéznem: „Kölcsey Himnusza, a Hunyadi, a Bánk bán zeneszerzőjénél akadhat idővel még nagyobb zeneköltő, de nagyobb érdemű nem.”

Irodalom

D. Nagy András: *Az Erkel család krónikája*, Balassi Kiadó, Budapest, 2009.

Kemény, L.: *Az Erkel család pozsonyi származása*, Nemzeti Kultúra, Komárom, 1933/2.

Kereszty, I.: *Az Erkel-család krónikájához*,

Fabó B. (szerk.) *Erkel Ferenc Emlékkönyv*, 1910.

Németh, A.: *Az Erkel család szerepe a magyar zenei művelődésben*, Kandidátusi értekezés, 1977.